

С.Б. Кураш, Г.В. Юдзянкова
Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя І.П. Шамякіна
e-mail: sajtmzr@mail.ru

УДК 811.161.1'373.211.5

АНАМАСТЫЧНЫ КАНЦЭПТ “ПАЛЕССЕ” Ў БЕЛАРУСКАЙ ЛІНГВАКУЛЬТУРЫ

Ключевые слова: *Полесье, полешук, языковая личность, топоним, эргоним, лингвокультура.*

Статья посвящена функционированию топонима Полесье в языковом пространстве Белорусского Полесья. Анализируется, что и как говорят жители Белорусского Полесья в тех или иных коммуникативных ситуациях, подчёркивается этнокультурная специфичность языковой личности полешука, рассматривается концептуализация топонима Полесье в белорусской лингвокультуре.

S.B. Kurash, G.V. Yudziankova
Mozyr State Pedagogical University named after I.P. Shamyakin

ONOMASTIC CONCEPT “POLESSYE” IN THE BELARUSIAN LINGUISTIC CULTURE

Key words: *Polessye, poleshuk (Polessye inhabitant), linguistic personality, toponym, ergonym, linguistic culture.*

The article deals with the functioning of the toponym Polessye in the Belarusian Polessye linguistic area. The authors analyze, what is said and how is said by the inhabitants of the Belarusian Polessye in different communicative situations, they underline the ethnocultural features of the linguistic personality of a Polessye inhabitant, the conceptualization of the toponym Polessye in the Belarusian linguistic culture is revealed.

Анамастычныя сістэма як асаблівы культурна-спецыфічны код з’яўляецца важным кампанентам лексічнай сістэмы мовы. Канатацыйны патэнцыял уласнага імені рэалізуецца ў працэсе функцыянавання оніма ў пэўнай лінгвакультурнай прасторы і дазваляе пранікнуць у духоўную культуру народа.

Канцэпт як вынік пазнавальнай дзейнасці суб’екта, з аднаго боку, і як спосаб аб’ектывацыі гэтай ментальнай сутнасці, з другога, ставіцца ў апошнія дзесяцігоддзі да ліку прыярытэтных аб’ектаў лінгвістыкі. Само паняцце “анамастычны канцэпт” уведзена ў 2003 годзе І.Э. Ратнікавай у манаграфічнай працы “Имя собственное: от культурной семантики к языковой”, дзе ў якасці аб’екта аналізу абраны ўласныя імёны, што функцыянуюць як прэцэдэнтныя онімы ў тэкстах сучаснай публіцыстыкі і ўяўляюць сабой разнавіднасць метафары. У структуры анамастычнага канцэпту вылучаецца ядро (устойлівы змест, які скаладе адзінкавае паняцце) і перыферыя (фонавыя веды, тая частка зместу, якая можа вар’іравацца пад уздзеяннем пазамоўных фактараў) [1, 49–50].

Палессе – геаграфічна шырокі этнаспецыфічны рэгіён на тэрыторыі Беларусі, Украіны, Расіі і Польшчы. Цікаваць да яго ўжо доўгія дзесяцігоддзі ўстойліва праяўляюць этнографы, мовазнаўцы, фалькларысты, гісторыкі, якія адзначаюць моўную, этна- і лінгвакультурную спецыфічнасць палешукоў – мясцовых жыхароў. У гэтым артыкуле мы паспрабуем разгледзець тапонім *Палессе* з боку яго

канцэптуалізацыі ў беларускім грамадстве, што адлюстравана ў Нацыянальным корпусе беларускай мовы [2].

Сучасныя метады лінгвістычных даследаванняў (у прыватнасці, метады корпуснай лінгвістыкі) дазваляюць на досыць шырокім моўным матэрыяле прасачыць асаблівасці функцыянавання таго ці іншага прээдэнтнага оніма (у дадзеным выпадку – тапоніма Палессе) як адзінкі моўнай і канцэптуальнай карціны свету носьбітаў той ці іншай мовы. Значны шэраг кантэкстаў аб’яднаны тэматыкай прыроднай унікальнасці Палескага краю, яго лясіста-багністага аблічча: *Мы ехалі ў Палессе, у глыбіню ягоную, за Мазыр і Лельчыцы, каб “засняць” каля вёскі Данілегі славу тысячагадовы цар-дуб, або дуб Крывашапкі. У нас былі ўжо шасцісотгадовыя дубы, чатырохсотгадовыя ясені, таполя Напалеона, дубы Міцкевіча, дубы Ягайлы, проста семісотгадовыя дубы. Нам пазарэз патрэбен быў тысячагадовы дуб. Без яго фільм быў бы не фільм* (У. Караткевіч. Дрэва вечнасці). Характэрна, што і з нагоды этымалогіі самога тапоніма *Палессе* існуюць два меркаванні: у аснове назвы ляжыць карань *-лес-*, альбо тапонім паходзіць ад балцкага кораня *-pol-/pal-*, які абазначае балоцістую мясцовасць. Так ці інакш, але Палессе ўстойліва атаясамліваецца і з балотамі, і з лясамі: *Не, трэба сказаць праўду: Цельшыну шанцуе на добрых настаўнікаў. Толькі што глуш там, як і наогул гэта Палессе* (Я. Колас. У палескай глушы); *Спакойна і павольна, як у зачарованым сне, утуліўшыся ў балоты, нясе Прыпяць сухадоламу Дняпру сваю багатую даніну. Не спяшаецца яна выносіць дабро палескіх балот. Можна, і надзею страціла яна вынесці хоць калі-небудзь гэта мора цёмна-ружовай вады з неабсяжных балот Палесся, і з гэтай прычыны яна такая павольная і флегматычная* (Я. Колас. Дрыгва).

Таксама высокай частотнасцю адрозніваюцца кантэксты, у якіх гаворка ідзе аб этнаграфічнай унікальнасці Палесся, архаічных абрадах і звычаях палешукоў, іх міфалагічных уяўленнях, вераваннях і рытуалах. Параўн.: *Адначасова гэта была і варажба дзяўчат аб сваёй долі на наступны год. Лічылася, калі кавалачак хлеба палыве далёка, то дзяўчына пойдзе замуж, калі ж хлеб прыб’ецца да берага, ёй давядзецца яшчэ год хадзіць у дзеўках. У в. Палессе Чачэрскага раёна абрад меў яшчэ больш складанае ўвасабленне. Хлопцы майстравалі плот, мацавалі на шостцы старое прасмаленае кола, падпальвалі яго і таксама пускалі на рацэ* (Звязда).

Аналіз корпусу падобных кантэкстаў дазваляе зрабіць некаторыя высновы адносна некалькіх рэчаў: 1) якія менавіта моўныя феномены звязваюцца з этна- і лінгвакультурнай прасторай Беларускага Палесся пры згадванні дадзенага рэгіёну носьбітамі рускай і беларускай моў (як жыхароў Палесся, так і тых, якія не жывуць у ім); 2) які вобраз моўнай асобы палешука пры гэтым можа скласціся (ці ўжо склаўся)? Усе прыведзеныя ніжэй прыклады падаюцца з захаваннем аўтарскай арфаграфіі і пунктуацыі ў суправаджэнні спасылак на крыніцы.

У выніку абагульнення і сістэматызацыі вывучанага матэрыялу намі выяўлена, што пры “цытацыі” жыхароў Палесся (у тым ліку і ў выпадку аўтацытацыі, калі аўтарства выказвання належыць каму-небудзь з жыхароў гэтага рэгіёну) часцей за ўсё фіксуецца звароты да наступных моўных феноменаў:

а) спецыфічны парэміялагічны фонд, параўн.: *Ды і перапіваліся мы рэдка – гады ў рады, як кажуць у нас на Палессі...* (Бароўскі Анатоль, “Пякельны рай”); *“У чужой хаце век карацейшы”* – так гавораць палешукі (<https://www.tvr.by/bel/news/glavnyy-efir>); *Да сённяшняга часу паўсядзённая мова насельнікаў Мазырскага Палесся дапаўняецца крылатымі выслоўямі для падмацавання сваіх довадаў, разваг, бо існуе ўпэўненасць, што “без прымаўкі і прыказкі гаворка, што ежа без солі”* [3, 118].

У некаторых выпадках у якасці спецыфічных для мовы палешукоў падаюцца выказванні, якія, на наш погляд, маюць больш шырокую сферу выкарыстання, чым прастора Палескага рэгіёна: *Каб наша шырокая і прыгожая беларуская зямля багацела і*

прыгажэла, не пакінь недагледжанага і аднаго шматка на ёй. Убач не толькі далекаватае і далёкае, а і тое, што ў цябе, як кажуць на Палессі, **пад бокам, пад носам, пад самым носам** (Ф. Янкоўскі);

б) асобныя лексемы з ярка выяўленай этнакультурнай канатацыяй, у тым ліку безэквівалентныя словы, прычым у шэрагу выпадкаў узнікае апазіцыя “літаратурная мова (часцей – беларуская)” vs. “палеская мова”: *Поскольку в данном случае никакие договора не составлялись (да и не нужны они, а то уже скоро с дамами только по договору встречаться будем), а работает только доверие и «Человеческий фактор», а как говорят на Полесье, к которому относится и Мозырь – «Людскасць», можно понять и претензии Фикуса (авто мертвый, а LEON длительное время молчит)* (<http://www.audi-bel.com/viewtopic.php?f=21&t=25643&hilit=tuning&start=180>); У беларускай мове няма слова “шатал” – “хістал”, і няма слова “няпокалябимый” – “непахісны”, палешукі кажуць – “некальваныя” (https://www.politforums.net/belorusia/1453068295_17.html); *Хай мне той Кім Курловічаў і анігадкі, як палешукі кажуць, але ж усё адно – я яго запамніла ўжо...* (Мікола Гіль, “Кім і Валерыя”); *Рэшткі той меліяратыўнай сістэмы (зараз адзіна вядомага польдэра XVIII ст. на Палессі), Крысцінаўскія ставы, і сёння можна знайсці на поўнач ад вёскі Лапаціна, захаваліся і некалькі кіламетраў “бутрымовіцкай дамбы” – “вала”, як кажуць палешукі* (<http://brama.brestregion.com/nomer21/artic10.shtml>);

в) вербалізацыя спецыфічных акцыянальных феноменаў, народных прыкмет, абумоўленых жыццём у няпростых умовах палескага рэгіёну: *Вообще-то полешуки воды не боятся, а с нынешней властью, которая нам мост построила, – вдвойне! Был у нас дед, так он говорил: «Если вода в хату – я на лавку, она туда – я на печку. А выше вода никогда не поднимется»* (<https://gallery.times.sb.by/articles/poleshuki-vody-ne-boyatsya-.html>); *Весенняя вода – молодая, немного со вздорным характером, говорят на Полесье* (<http://ont.by/programs/programs/kontyru/topics/0086875>);

г) вербалізацыя пастулатаў спецыфічнай для розных куткоў Палесся народнай педагогікі. Параўн.: *Палешукі кажуць, што бацькоў трэба слухаць, слухацца, што характарызуе пераважна вусны характар выхаваўчага ўзаемадзеяння: “Бацькоў паважалі і слухалі”* [3, 116]; *Дзейнымі сродкамі метаду пераканання з’яўляліся на Палессі гутаркі, навучанні, угаворы, растлумачэнні, парады, унушэнні: “Умеў дзіця радзіць, умеі і вучыць”* [3, 135].

У сабраным корпусе беларускіх прыкладаў выплываюцца тыя, якія звязаны з вербалізацыяй паняццяў, якія ўзыходзяць да народнай духоўнай культуры (абрадавай лексіцы, фразеалогіі, міфалогіі і да т.п.), параўн.: *“Дамавік ад чорта адстаў, а да людзей не прыстаў” – так гавораць на Полесье* (<https://anonimusi.livejournal.com/212479.html>); *У вадзе жыве Вадзянік. Эта дзядок з барадою, з доўгімі валасамі, вялікім пузам і з перапонкамі на пальцах. Пад вадю ў яго е палац. Кажуць шчэ, ён вельмі ж любіць жыць ля млыноў. Шчэ даўно ў нас быў выпадак. Тануў у нас якісь чалавек, дык старыя казалі, што ратаваць яго нельга, бо Вадзянік зазлуе, што адабралі яго здабычу* (зап. у в. Боруск, Калінкавіцкі р-н) [гл. падрабязней 4].

Падобныя і аналагічныя ім кантэксты ў прынцыпе не дзіўныя, паколькі канцэптуалізуюць агульнавядомыя, энцыклапедычныя звесткі пра Палескі рэгіён. Адным са спосабаў канцэптуалізацыі тапоніма Палессе з’яўляецца пераход у іншы разрад онімаў (трансанімізацыя), у прыватнасці, у эргонімы – уласныя назвы дзелавога аб’яднання людзей, у тым ліку саюза, арганізацыі, установы, карпарацыі, прадпрыемства, таварыства, установы, гуртка [5, 166]. Параўн.: ААТ “Палессе” – трыкатажнае прадпрыемства (Пінск), рэстаран “Палессе” (Мазыр), “Жамчужына Палесся” – валебольны клуб (Мазыр), стадыён “Палессе” (Мазыр), фабрыка па вырабу якасных дзіцячых цацак “Палессе” (Кобрын), гандлёвыя крамы і цэнтры “Палессе” і інш.

Параўн.: У прыватнасці, непасрэдна на выставе плануецца заключыць пагадненне паміж гандлёвым домам “Падшыпнік” і Гомсельмашам на зборцы камбайнаў “Палессе” (Звязда); Праз дваццаць гадоў цеплаход “Палессе” аднавіў рух па маршруце Мазыр–Тураў. З часоў існавання СССР такая магчымасць была страчана – нерэнтабельна. Цяпер з’явілася надзея, што рэйсы па самай прыгожай рацэ Беларусі стануць рэгулярнымі (Звязда).

На Гомельшчыне і Брэстчыне онім Палессе шырока выкарыстоўваецца ў складзе назваў мясцовых рэгіянальных сродкаў масавай інфармацыі: газеты “Жыццё Палесся” (Мазыр), “Полесье сваімі очамі” (Мазыр), “Новае Палессе” (Жыткавічы), “Маяк Палесся” (Брагін), “Савецкае Палессе” (Ганцавічы), “Полеская праўда” (Пінск), “Навіны Палесся” (Столін). У такіх выпадках онім Палессе ўжываецца ў другасна-намінацыйнай функцыі.

Аб’ём дадзенага артыкула дазволіў правесці толькі кантурны агляд кантэкстнай семантыкі оніма Палессе на матэрыяле Беларускага нацыянальнага корпусу. Больш поўную карціну можна ў перспектыве атрымаць, прыцягваючы дадзеныя карпусоў іншых моў, як славянскіх, так і неславянскіх. Аднак нават прыведзенага матэрыялу, на наш погляд, дастаткова для таго, каб пераканацца ў тым, што онім Палессе – зусім не радавы тапонім. Гэта онім, які валодае прыкметамі прэцэдэнтнага і займае годнае месца ў шэрагу іншых знакавых для славян анамастычных канцэптаў.

Літаратура

1. Ратникова, И. Э. Имя собственное: от культурной семантики к языковой / И. Э. Ратникова. – Минск : БГУ, 2003. – 213 с.
2. Беларускі N-корпус [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://bnkorus.info>. – Дата доступу: 27.12.2017.
3. . Болбас, В. С., Сычова, И. С. Народная педагогіка Мазырскага / В. С. Болбас, И. С. Сычова. – Мазыр : Белы Вецер, 2012. – 246 с.
4. Кураш, С. Б. Встреча с мифологическим персонажем как фрагмент картины мира жителей Мозырско-Припятского Полесья / С. Б. Кураш // Традиционная культура Полесья и современный мир: матер. Междунар. науч.-практ. конф., Лясковичи, 24–25 авг. 2012 г. / под общ. ред. В. И. Ковалёва. – Гомель : Полеспечать, 2012. – С. 110–117.
5. Подольская, Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская ; Акад. наук СССР, Ин-т языкознания ; отв. ред. А. В. Суперанская. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Наука, 1988. – 187 с.

К.Ю. Курс

Военная академия войсковой противовоздушной обороны
Вооружённых Сил Российской Федерации
имени Маршала Советского Союза А.М. Василевского
e-mail: kskurs@yandex.ru

УДК 811.161.1'373.2

ИМЕНОВАНИЕ ПЕРСОНАЖЕЙ В ТВОРЧЕСТВЕ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ СМОЛЕНСКОЙ ПОЭТИЧЕСКОЙ ШКОЛЫ

Ключевые слова: антропоним, литературная ономастика, Смоленская поэтическая школа, М.В. Исаковский, А.Т. Твардовский, Н.И. Рыленков, именование персонажей.